

Czy film *Czas Apokalipsy* pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Film](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Przemysław Czapliński, *Niebezpieczne arcydzieło*, [w:] Joseph Conrad, *Jądro ciemności*, Poznań 2009, s. 121–123.
- Źródło: Przemysław Czapliński, *Niebezpieczne arcydzieło*, [w:] Joseph Conrad, *Jądro ciemności*, Poznań 2009, s. 126–127.

Czy film *Czas Apokalipsy* pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada?

Źródło: domena publiczna.

Film *Czas apokalipsy* Francisa Forda Coppoli został oparty na motywach opowiadania *Jądro ciemności* Josepha Conrada. Akcja utworu została jednak przeniesiona o kilkadziesiąt lat w przyszłość, z terenów belgijskiego Konga do realiów wojny wietnamskiej. Czy oznacza to, że zmieniło się również przesłanie oryginału? Czy też mimo różnicy czasowej i geograficznej, problemy ukazane przez Conrada okazały się niezmiennie aktualne?

Twoje cele

- Porównasz tło historyczne opowiadania *Jądro ciemności* Josepha Conrada i filmu *Czas apokalipsy* Francisa Forda Coppoli.
- Zestawisz ze sobą treść utworu literackiego i jego adaptacji.
- Wskażesz uniwersalne problemy przedstawione w dziele Conrada.
- Wyjaśnisz, w jaki sposób uniwersalne problemy zostały ukazane w filmie *Czas apokalipsy*.

Przeczytaj

Chociaż *Jądro ciemności* (1899) nie zdobyło popularności w momencie publikacji, z czasem stało się jednym z najbardziej rozpoznawalnych dzieł Josepha Conrada (1857–1924), znalazło się w kanonie literatury światowej i do dziś fascynuje kolejne pokolenia czytelników. Pisarz zadał w swoim opowiadaniu fundamentalne pytania o granice człowieczeństwa, o różnicę między geniuszem a szaleństwem, podjął refleksję na temat trwałości zasad moralnych wyznawanych przez społeczeństwo europejskie. Przemysław Czapliński, badacz literatury XX wieku, nazwał tekst Conrada „niebezpiecznym arcydziełem”. O ile bowiem większość klasycznych utworów traci z czasem swój pierwotny, buntowniczy wyraz, o tyle *Jądro ciemności* zachowuje go w stanie prawie nienaruszonym:

((Przemysław Czapliński

Niebezpieczne arcydzieło

[fragment]

Istnieją książki, które po wciągnięciu do kanonu osiadają w nim i tracą swoją wywrotową siłę. Istnieją też takie, które nawet wpisane na listę „zabytków klasy zero” pozostają groźne. Takie wydaje mi się *Jądro ciemności* – wspaniałe, wieloznaczne, mroczne i skandaliczne arcydzieło.

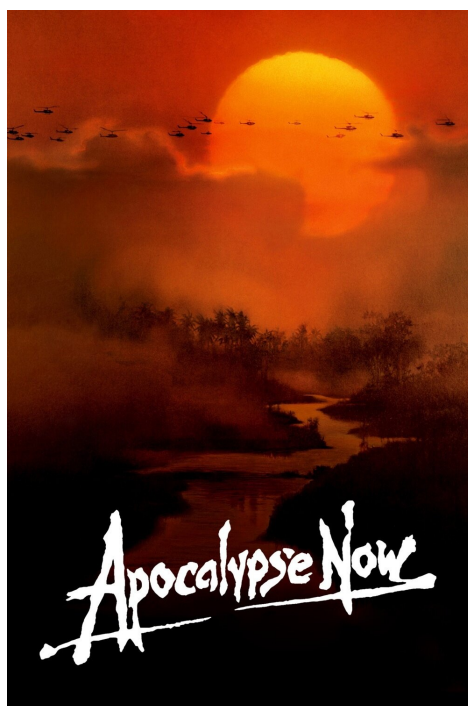
[...].

Znaczenie *Jądra ciemności* rosło powoli: w 1924 roku Thomas Stearns Eliot, jeden z największych poetów angielskich stulecia, wykorzystał zdanie z opowiadania Conrada jako motto do swojego poematu *Wydrążeni ludzie*, sygnalizując pokrewieństwo w szukaniu wyrazu dla pustki wewnętrznej jako podstawowej właściwości człowieka XX wieku; w 1939 roku Orson Welles przygotował radiową adaptację *Jądra ciemności*, planując przy okazji wersję filmową; w 1958 amerykańska sieć telewizyjna CBS nakręciła luźną adaptację powieści. Mocne uderzenie przyszło chyba dopiero w latach 70. – za sprawą dwóch niezwykłych filmów, które z tekstu Conrada czerpały inspiracje: w 1972 roku pojawia się *Aguirre, gniew boży* Wenera Herzoga, a w 1979 – *Czas apokalipsy* Francisa Forda Coppoli. Dwa te

dzieła świadczyły, że *Jądro ciemności* jest przenośne: można zmienić realia i czas historyczny, można cofnąć się do okresu podbojów Ameryki Południowej albo wejść w wojnę amerykańsko-wietnamską, a zarazem, dzięki podsuwanej przez Conrada strukturze wyprawy do piekła, można wyjaśnić konkretne doświadczenia historyczne – potworne, graniczne, przerażające. Tekst Conrada stawał się uniwersalną przypowieścią o przechodzeniu ludzkiego w nie-ludzkie. Wynikał stąd ciekawy wniosek: kto chce zrozumieć wiek XX, powinien *Jądro ciemności* przeczytać, lecz czytając, powinien mieć się na baczności. Nie można za darmo przejść mrocznej inicjacji. Takiego wtajemniczenia nie dostępuje się bezkarnie.

Źródło: Przemysław Czapliński, *Niebezpieczne arcydzieło*, [w:] Joseph Conrad, *Jądro ciemności*, Poznań 2009, s. 121–123.

Tekst Conrada nie traktował tylko o mrokach [imperializmu](#) i [kolonializmu](#). W *Jądrze ciemności* pisarz podjął refleksję dotyczącą ludzkiej natury, która pozbawiona zewnętrznych ograniczeń, zasad nadanych przez prawo i etykę, staje się nieprzewidywalna, zdolna do najbardziej przerażających zbrodni. Ta prawda ujawnia się w różnych okresach historycznych. Dzieło Conrada powstało w okresie kolonializmu. Przedstawiało okrucieństwo europejskich przybyszów w Afryce, traktujących tubylców jak zwierzęta i wykorzystujących ich w sposób instrumentalny. Film Francisa Forda Coppoli przeniósł te refleksje w kontekst wojny wietnamskiej, ujawniając, że mechanizmy rozpoznane przez Conrada są uniwersalne.

Plakat do filmu *Czas apokalipsy*

Zdjęcia do *Czasu apokalipsy* (1979) rozpoczęły się zaraz po zakończeniu wojny wietnamskiej trwającej w latach 1955–1975. Był to wówczas temat niezwykle dyskusyjny i wzbudzający wiele emocji wynikających przede wszystkim z postępowania amerykańskich żołnierzy. Wojska Stanów Zjednoczonych, według oficjalnych komunikatów, walczyły na Dalekim Wschodzie w obronie demokracji, przeciwstawiając się komunistycznemu reżimowi. Eksterminacja miejscowej ludności cywilnej jawnie przeczyła tym wzniosłym deklaracjom, dlatego też konflikt w Wietnamie spotkał się ze sprzeciwem światowej opinii publicznej, również w USA. Po wycofaniu wojsk amerykańskich z terenów Indochin powstało wiele filmów rozliczających Amerykanów z działań podczas tego konfliktu. Do wojny w Wietnamie nawiązywały popularne produkcje, takie jak *Rambo – pierwsza krew* (1982), *Full Metal Jacket* (1987) czy *Good Morning, Vietnam* (1987). *Czas apokalipsy* uchodzi za najwybitniejsze dzieło kinowe dotyczące tego tematu.

Protest przeciwko wojnie w Wietnamie w Waszyngtonie, fotografia z 1967 roku

Źródło: Fank Wolfe, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 2.0.

Film Coppoli nawiązywał do dyskusji dotyczących sensowności konfliktu na Dalekim Wschodzie. Opinia publiczna potępiała władze USA nie tylko za mordowanie Wietnamczyków, lecz także za wysyłanie młodych Amerykanów na niepotrzebną śmierć. W warstwie dźwiękowej *Czas apokalipsy* wykorzystywał fragmenty utworów muzycznych zespołów The Rolling Stones i The Doors kojarzonych z **pacyfistycznym** ruchem **hipisów** protestujących przeciwko działaniom zbrojnym. Jednocześnie kulturę Zachodu Coppola ukazał w filmie jako wynaturzoną, egoistyczną i skupioną na bezmyślnej konsumpcji. Jej pustka ujawniła się szczególnie w tych momentach, w których została skontrastowana z cierpieniami mieszkańców Wietnamu.

Fabula *Czasu apokalipsy* wykorzystuje wątki Conradowskiego pierwowzoru, lecz rozbudowuje je, przekształca i przenosi w odmienne realia. Niezmienne pozostaje jednak dwuznaczne przesłanie utworu. Szaleństwo filmowego Kurtza wpisuje się w ramy wyznaczone przez wizerunek postaci ukazany w *Jądrze ciemności*, a sam główny bohater (w *Czasie apokalipsy* – kapitan Willard, w dziele Conrada – Marlow) podaje w wątpliwość własne człowieczeństwo oraz podwaliny, na których powstała cywilizacja świata Zachodu. Kinowa wizja Coppoli świadczy o tym, że każda epoka ma swoje „jądro ciemności” i musi

zmierzyć się z pytaniem o to, czy człowiek pozostanie „ludzki”, jeśli stanie w obliczu absolutnej wolności.

***Jądro ciemności* oczami Coppoli**

Jeśli filmowa adaptacja utworu literackiego zostaje osadzona w innym czasie historycznym niż oryginał, zazwyczaj mamy do czynienia z próbą unowocześnienia i aktualizacji tematyki zawartej w pierwowzorze. Czy tak samo było w przypadku filmu Francisca Forda Coppoli *Czas apokalipsy*, opartego na motywach opowiadania Josepha Conrada? Czy *Jądro ciemności* potrzebowało tego rodzaju odświeżenia?

Czas apokalipsy nie jest klasyczną adaptacją literatury. Od Conrada został zaczerpnięty główny motyw – podróż bohatera przez niezbadane, dzikie tereny do odciętej od świata placówki. Zmienione zostało miejsce akcji, jej czas, a także imiona bohaterów. W filmie nie śledzimy losów marynarza na wodach belgijskiego Konga, lecz żołnierza – kapitana Benjamina L. Willarda. Do *Jądra ciemności* nawiązuje jedynie nazwisko tajemniczego pułkownika Kurtza. Wydarzenia zobrazowane u Coppoli również w istotny sposób różnią się od treści utworu Josepha Conrada; fabuła została rozbudowana, wzbogacona o drugoplanowe wydarzenia, których nie ma w opowiadaniu. Czy zatem *Czas apokalipsy* to całkowicie odrębne dzieło?

Interpretując *Czas apokalipsy*, należy najpierw zastanowić się nad cechami jego pierwowzoru. Czy o treści *Jądra ciemności* stanowi akcja opowiadania, świat przedstawiony lub moment historyczny? Co jest głównym motywem tego utworu? W jaki sposób Conrad skonstruował ten tekst? Jeśli odpowiemy na pytania, dopiero wtedy możliwa będzie analiza fragmentów filmu Coppoli, takich jak surfowanie amerykańskich żołnierzy w czasie przybrzeżnej bitwy z oddziałami wietnamskimi.

Film operuje radykalnie odmienną poetyką niż utwór literacki. O ile opowiadanie opiera się na słownym opisie wydarzeń, z których jedne mogą zostać przedstawione ze szczegółami, a drugie za pomocą lakonicznych wzmianek, o tyle akcja dzieła kinowego musi rozgrywać się w czasie rzeczywistym. Skrócenie filmowej narracji jest dokonywane poprzez stosowanie odpowiednich cięć, lecz poszczególnych ujęć nie można ani przyspieszyć, ani zwolnić (o ile nie ma to zastosowania artystycznego). Reżyser ma jednak do dyspozycji środki ekspresji niedostępne literaturze. Film łączy w sobie elementy tekstowe (słowa wypowiedziane przez bohatera, a niekiedy przez narratora), wizualne (to, co widzimy na ekranie), a także dźwiękowe – w tym muzyczne. Pisarz potrzebuje często kilku stron lub nawet kilku rozdziałów do opisania specyficznego nastroju lub realiów świata przedstawionego. W filmie wystarczy niekiedy jedna scena łącząca w sobie odpowiednie obrazy z warstwą dźwiękową.

Jądro ciemności Josepha Conrada postrzegane jest jako opowiadanie niejednoznaczne, zadające pytania, lecz uchylające się od udzielenia na nie odpowiedzi. Jak pisze Przemysław

Czapliński, w opowiadaniu narrator rozważa współistnienie ze sobą światła i ciemności.

((Przemysław Czapliński

Niebezpieczne arcydzieło

(...) wzajemnego przenikania się, walki obu żywiołów jest za dużo, abyśmy nie mieli zrozumieć, że to sam pisarz zwraca naszą uwagę na pewną właściwość bytu. Mówiąc najogólniej, polega ona na tym, że w ludzkiej rzeczywistości żadne miejsce nie jest wyłącznie jasne ani też wyłącznie ciemne. Spotkanie obu jakości ma charakter dramatycznej walki, dzieje się ciągle i wszędzie.

W świecie pełnej jasności bądź zupełnego mroku człowiek byłby płaski. Dopiero kiedy spokojne trwanie traci świetlistość, spotykając się z ciemnością, świat «nabiera głębi». Głębia nie jest zbiorem znaczeń dających się jasno wyłożyć, nazwać, sprecyzować. Jest tylko wrażeniem przestrzeni, zarysem trzeciego wymiaru, niepewnym dnem (...). Wielkość Conrada na tym właśnie polega, że nigdy nie próbował głębi nazwać. Chciał ją oddać poprzez opisanie tego, co z niej się wydobywa. Dlatego w jego prozie człowiek jest pełnowymiarowy za cenę wieloznaczności.

Źródło: Przemysław Czapliński, *Niebezpieczne arcydzieło*, [w:] Joseph Conrad, *Jądro ciemności*, Poznań 2009, s. 126–127.

Czy tę samą właściwość ma film *Czas apokalipsy*? Zdaniem badacza tak, ponieważ dzieło Coppoli zaświadcza o tym, że *Jądro ciemności* „jest przenośne: można [...] wejść w wojnę amerykańsko-wietnamską, a zarazem, dzięki podsuwanej przez Conrada strukturze wyprawy do piekła, można wyjaśnić konkretne doświadczenia historyczne – potworne, graniczne, przerażające”. Opowiadanie to jest „uniwersalną przypowieścią o przechodzeniu ludzkiego w nie-ludzkie¹”.

Słownik

apokalipsa

(gr. *apokalipsis* – objawienie) 1. utwór, którego treścią są wizje dziejów i końca świata; 2. objawienie, wizja końca świata, zjawisko przerażające, tajemnicze; 3. ostatnia z ksiąg Nowego Testamentu

hipisi

młodzieżowy ruch społeczny, który pojawił się w USA w połowie lat 60. XX w., skupiał nonkonformistyczną, zbuntowaną przeciw wszelkim normom społecznym młodzież. Hipisi odrzucali wzory kultury konsumpcyjnej, wartości materialne, zasady moralne. Na szczycie ich hierarchii wartości znajdowały się wolność rozumiana jako brak ograniczeń narzucanych przez społeczeństwo i system polityczny, miłość pojmowana zarówno w sensie ewangelicznym, jak i erotycznym, jak również skrajny pacyfizm

imperializm

(łac. *imperialis* – cesarski < *imperium* – władza) – działania zmierzające do rozszerzenia wpływów politycznych, militarnych, kulturowych i gospodarczych państw o statusie lub aspiracjach mocarstwowych na obszary do nich nienależące; także okres historyczny, odznaczający się światową dominacją kilku wielkich mocarstw, zapoczątkowany w ostatniej ćwierci XIX w.; w myśli marksistowskiej, najwyższe stadium rozwoju kapitalistycznej formacji społeczno-ekonomicznej

kolonializm

(łac. *colonia* – osada rolnicza) – zjawisko historyczne polegające na opanowaniu i utrzymaniu kontroli politycznej i gospodarczej przez jedno państwo nad innymi w celu ich eksploatacji. Z punktu widzenia procesu powstawania systemu światowego, kolonializm stanowił jeden z jego etapów, który przejawiał się w rozciągnięciu dominacji politycznej przez najbardziej rozwinięte gospodarczo ośrodki cywilizacji euroatlantyckiej na obszary gospodarczych peryferiów świata; z kolonializmem nierozzerwalnie wiążą się zjawiska: ekspansji i rywalizacji

pacyfizm

(łac. *pacificus* – wprowadzający pokój < *pax* – pokój, *facere* – czynić) – zespół poglądów głoszących konieczność usunięcia bądź ograniczenia wojen i zapewnienia ludzkości pokoju. Idea pacyfizmu wyrażająca się w dążeniu do stworzenia świata wolnego od przemocy i wojen występuje w wielu systemach filozoficznych, religijnych, społecznych, zawiera ją m.in. konfucjanizm, buddyzm, w starożytnej Grecji opowiadali się za nią niektórzy stoicy, w nurcie tradycji hebrajskiej – esseńcy oraz pierwsi chrześcijanie (z czasem stanowisko Kościoła ewoluowało do pacyfizmu umiarkowanego, czego wyrazem była przyjęta w średniowieczu koncepcja wojny sprawiedliwej); głosiły pacyfizm średniowieczne sekty (albigensi, waldensi), później protestantyzm (bracia czescy, bracia polscy, baptyści oraz kwakrzy, reprezentujący stanowisko skrajnie pacyfistyczne). Również ruch społeczno-polityczny działający na rzecz pokoju, który zaczął się rozwijać na początku XIX w.

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Na podstawie prezentacji wymień wydarzenia historyczne, do których nawiązywał film Francisa Forda Coppoli, i wskaż odpowiadające im sceny.

Polecenie 2

Porównaj ze sobą tło historyczne filmu *Czas apokalipsy* i opowiadania *Jądro ciemności*. Sformułuj wypowiedź pisemną, w której wykażesz podobieństwa między tymi dziełami.

Tło historyczne *Czasu apokalipsy*

Film

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu dr Karola Jachymka, a następnie wymień cele adaptacji wyróżnione przez filmoznawcę.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DGVmMt7dV>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału Czy Czas apokalipsy pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada?

Polecenie 2

Wpisz do tabeli nazwy poziomów adaptacji i krótko je scharakteryzuj.

RODZAJ ADAPTACJI	CHARAKTERYSTYKA

Ćwiczenie 1

Dlaczego według dr Jachymka *Czas apokalipsy* należy odczytywać jako analogię?

Ćwiczenie 2

Czy adaptacja jest zawsze interpretacją? Uzasadnij swoją opinię w wypowiedzi pisemnej.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Czy film *Czas Apokalipsy* pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej,

z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

3. korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zapoznaje się z filmem *Czas Apokalipsy*;
- przygotowuje prezentację multimedialną na temat filmu;
- bierze udział w dyskusji;
- dokonuje prezentacji samodzielnie wykonanej prezentacji;
- uzasadnia, czy film *Czas Apokalipsy* pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z filmem *Czas Apokalipsy* z 1979 w reżyserii Francisa Forda Coppola. Po obejrzeniu ich zadaniem jest przygotowanie prezentacji multimedialnej na temat filmu. Prezentacja powinna zawierać:
 - stronę tytułową,
 - krótkie omówienie treści filmu,
 - materiał ilustracyjny (zdjęciowy),
 - omówienie zabiegów wizualnych i dźwiękowych zastosowanych w filmie,
 - wyjaśnienie roli muzyki,
 - własną oceną filmu,
 - slajd zamykający.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel zadaje pytanie: „Czy problemy ukazane przez Conrada okazały się niezmiennie aktualne?”. Prosi uczniów, aby w parach rozpoczęli wstępną dyskusję na ten temat. Uczniowie dzielą się swoimi spostrzeżeniami na forum, a wybrana osoba zapisuje najważniejsze spostrzeżenia i wnioski z dyskusji na tablicy.
2. Prowadzący zajęcia udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji. Wraz uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Część właściwa lekcji zaczyna się od prezentacji efektów pracy w domu wybranych uczniów. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującemu oraz uzupełniają informacje.
2. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj” oraz z prezentacją multimedialną. Polecenia dotyczące prezentacji uczniowie wykonują w parach.
3. Nauczyciel wraz z uczniami ogląda film z sekcji multimedialnej. Uczniowie indywidualnie pracują nad odpowiedziami do poleceń oraz nad ćwiczeniem 1.
4. Uczniowie przygotowują argumenty w dyskusji: Czy adaptacja jest zawsze interpretacją? Nauczyciel dzieli uczniów na kilkusobowe zespoły i daje im czas na przygotowanie argumentów. Każdy zespół wybiera przedstawiciela i przedstawia swoją argumentację. Argumenty, które zostały przywołane w wypowiedziach przedstawicieli zespołów zostają zapisane na tablicy. Nauczyciel proponuje uczniom stworzenie rankingu argumentów (zaczynając od tych, które powtarzały się najczęściej).

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi chętnego ucznia o podsumowanie lekcji i odpowiedź na pytanie: Czy film *Czas Apokalipsy* pokazuje uniwersalność prawd zawartych w prozie Conrada
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu.

Praca domowa:

1. Czy adaptacja jest zawsze interpretacją? Uzasadnij swoją opinię w wypowiedzi pisemnej.

Materiały pomocnicze:

- „Film na świecie” nr 2 (387), Warszawa 1992 – numer monograficzny o twórczości Francisa Forda Coppoli
- *Czas Apokalipsy* z 1979 w reżyserii Francisa Forda Coppola

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja multimedialna”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.